

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: แผนนำเสนอโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อศึกษาบริบทของโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร
3. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแผนนำเสนอโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร

1. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร สรุปผลได้ดังนี้

1.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

1.1.1 กลุ่มนักท่องเที่ยว ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 54.75 และเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 45.25 มีอายุระหว่าง 15-22 ปี คิดเป็นร้อยละ 61.75 รองลงมา 23-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 12.25 และ 30-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 12 สถานภาพโสด คิดเป็นร้อยละ 80.5 และ สถานภาพสมรส คิดเป็นร้อยละ 14.5 ประกอบอาชีพ นักเรียน/นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 62.5 เป็นส่วนใหญ่ รองลงมา อาชีพรับราชการ คิดเป็นร้อยละ 16 และพนักงานรัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 6.5 ตามลำดับ รายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 3,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 38.75 รองลงมา 3,000-5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 14.25 และ 10,001 – 30,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 13.75 ตามลำดับ การศึกษาระดับการศึกษา ปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 82.5 รองลงมา ระดับปริญญาโท คิดเป็นร้อยละ 9.25 และระดับ ปวส. คิดเป็นร้อยละ 5 ตามลำดับ ภูมิลำเนา อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คิดเป็นร้อยละ 92.5 รองลงมา ภาคเหนือ คิดเป็นร้อยละ 3 และ ภาคกลางกับภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ 2.3 ตามลำดับ

1.1.2 ข้อมูลพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการมาท่องเที่ยว ในครั้งนี้กับเพื่อน คิดเป็นร้อยละ 40.75 รองลงมา มากับญาติ หรือคนในครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 40 และเดินทางคนเดียว

คิดเป็นร้อยละ 11.75 และส่วนใหญ่เคยเดินทางมาท่องเที่ยวจังหวัดสกลนคร คิดเป็นร้อยละ 43.75 พาหนะที่ใช้ในการเดินทาง รถยนต์ส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 69 รองลงมา รถโดยสารประจำทาง คิดเป็นร้อยละ 20 และอื่นๆ 6.25 การเดินทางท่องเที่ยว ในจังหวัดสกลนครครั้งนี้ท่านมีค่าใช้จ่าย ประมาณ ต่ำกว่า 1,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 47.25 รองลงมา 1,001 – 2,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 29 และ 2,001 – 3,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 13.75 และเคยเดินทางมาท่องเที่ยว พระธาตุเชิงชุม คิดเป็นร้อยละ 33.72 รองลงมา พระธาตุนารายณ์เจงเวง คิดเป็นร้อยละ 25.61 และ พระธาตุภูเพ็ก คิดเป็นร้อยละ 18.77 เหตุผลในการเดินทาง เพราะเลื่อมใส ศรัทธา คิดเป็นร้อยละ 33.75 รองลงมา การเดินทางสะดวก คิดเป็นร้อยละ 23.50 และความสวยงาม ของโบราณสถาน คิดเป็นร้อยละ 22 โดยทราบข้อมูลของสถานที่ท่องเที่ยวจากญาติพี่น้องหรือเพื่อน คิดเป็นร้อยละ 58.75 รองลงมา สื่ออินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ 12.25 และสื่อวิทยุ คิดเป็นร้อยละ 9.75 ระยะเวลาที่ใช้ในการเที่ยวชม โบราณสถานศิลปะขอม โดยส่วนมากจะใช้เวลาน้อยกว่า 1 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 77.5 รองลงมา ใช้เวลา 1-2 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 14 และใช้เวลามากกว่า 2 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 8.5 ตามลำดับ

1.2 การทดสอบสมมติฐาน ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการมาท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร ที่มีเพศ อายุ สถานภาพ รายได้มี ความสัมพันธ์กัน พบว่า ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีเพศ อายุ สถานภาพ รายได้ โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วน เพศ และการศึกษาปรากฏ ดังนี้

1.2.1 เพศ ของนักท่องเที่ยวทั้ง 12 ข้อปัจจัยย่อย มีค่า P-value ซึ่งมีค่ามากกว่าค่า นัยสำคัญที่กำหนดไว้คือ 0.050 แสดงว่าเพศ ของนักท่องเที่ยวไม่มีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติในการ เดินทางมาท่องเที่ยวโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร

1.2.2 สถานภาพของนักท่องเที่ยวทั้ง 12 ข้อปัจจัยย่อย ซึ่งมีค่า P-value โดยส่วนใหญ่ มีค่าน้อยกว่าค่า นัยสำคัญที่กำหนดไว้คือ 0.050 แสดงว่าสถานภาพของนักท่องเที่ยวมี ความสัมพันธ์ต่อทัศนคติในการเดินทางมาท่องเที่ยวโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร แต่ไม่มีความสัมพันธ์ต่อปัจจัยย่อย ในเรื่องของราคาความเหมาะสมของราคาของระลึก (P-Value = 0.119) ซึ่งมีค่ามากกว่าค่า นัยสำคัญที่กำหนดไว้คือ 0.050

1.2.3 อายุ ของนักท่องเที่ยวทั้ง 12 ข้อปัจจัยย่อย ซึ่งมีค่า P-value โดยส่วนใหญ่มีค่ามา กว่าค่า นัยสำคัญที่กำหนดไว้คือ 0.050 แสดงว่าอายุของนักท่องเที่ยว ไม่มีความสัมพันธ์ ต่อทัศนคติ ในการเดินทางมาท่องเที่ยวโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนครแต่มีความสัมพันธ์ต่อปัจจัย ย่อย ในเรื่องของด้านราคาของห้องพัก (P-Value = 0.015) ซึ่งมีค่าต่ำกว่าค่า นัยสำคัญที่กำหนดไว้คือ 0.050

1.2.4 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของนักท่องเที่ยวทั้ง 12 ข้อปัจจัยย่อย ซึ่งมีค่า P-value มีค่าน้อยกว่าค่านัยสำคัญที่กำหนดไว้คือ 0.050 แสดงว่ารายได้เฉลี่ยต่อเดือนของนักท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติในการเดินทางมาท่องเที่ยวโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร

1.3 บริบทของโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร

พระธาตุเชิงชุม ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร องค์ปราสาทพระธาตุเชิงชุม ที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น เป็นเจดีย์ที่สร้างครอบปราสาทหินแบบขอมเอาไว้ภายใน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความเคารพต่อสิ่งก่อสร้างของบรรพบุรุษในอดีต ทั้งที่อาจมีความแตกต่างทางลัทธิศาสนาอยู่ก็ตาม แต่ชุมชนในภายหลังก็ยังให้ความเคารพต่อ ซากอดีตมิได้ทำลายลงแต่ใช้วิธีการสร้างศาสนสถานใหม่ครอบทับ อยู่ทางด้านหลังของวิหารที่ได้สร้างขึ้นในชั้นหลังเพื่อประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอดแสน ปราสาทหินหลังดังกล่าวก่อสร้างด้วยศิลาแลง มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเช่นเดียวกับปราสาทเขมรสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 สิ่งที่สำคัญคือมีศิลาจารึกสลักติดอยู่ที่กรอบประตูทางเข้าองค์ปราสาทด้านขวา จารึกนี้มีขนาดกว้าง 49 เซนติเมตร สูง 52 เซนติเมตร จารึกด้วยอักษรขอมโบราณ ภาษาเขมร ได้กำหนดอายุไว้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 สำหรับองค์พระธาตุเชิงชุมที่ก่อสุมครอบทับไว้ภายนอกดังที่ปรากฏอยู่ในภาพ ก่อด้วยอิฐถือปูน มีฐานล่างเป็นแท่งสี่เหลี่ยมขนาดลดหลั่นซ้อนกันเป็นชั้นๆ 6 ชั้น และมีกำแพงแก้วเตี้ย ๆ ล้อมอยู่ที่มุมของฐานล่างสุดประดับด้วยเสากลม บริเวณกึ่งกลางของฐานทุกด้านทำเป็นซุ้มประตูเหนือซุ้มประตูขึ้นไปคือส่วนขององค์ระฆัง 4 เหลี่ยมต่อด้วยบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม (คล้ายฐานบัว) แล้วจึงถึงส่วนยอดที่ทำทรงกรวยเหลี่ยมขึ้นไป รูปแบบศิลปะและอายุสมัย แยกออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ในส่วนของปราสาทหินที่อยู่ภายในนั้น เมื่อพิจารณาจากจารึกอักษรขอมที่พบ ตลอดจนลักษณะของห้องครรภคฤหะ สันนิษฐานได้ว่า ปราสาทหลังนี้คงมีอายุก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 แต่ไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 16 ส่วนรูปแบบขององค์พระธาตุด้านนอกที่มาสร้างครอบทับไว้นั้นเป็นงานศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะลาวแบบล้านช้างที่ได้เข้ามาในชั้นหลัง ซึ่งจากรูปทรงขององค์เจดีย์สันนิษฐานได้ว่าคงเป็นงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 22

พระธาตุคุ่ม ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุคุ่ม ชุมชนบ้านธาตุคุ่ม “พระธาตุคุ่ม” เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นแบบเขมรโบราณ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “ปราสาทหิน” โบราณสถานนี้มีแผนผังโดยรวมดังนี้ คือ เป็นปราสาทอิฐขนาดเล็ก 3 หลัง ตั้งเรียงกันอยู่ในแนวทิศเหนือใต้ แต่ปราสาทด้านข้างทั้ง 2 หลัง ทิศเหนือ และได้พังทลายไปหมดแล้วคงเหลือเฉพาะเพียงฐานศิลาแลงก่อเรียงเป็นรูปสี่เหลี่ยมอยู่เท่านั้น สำหรับปราสาทหลังกลางมีสภาพดีกว่าปราสาททั้งสองหลังและยังมีผนังก่ออิฐถึงส่วนบนเหนือเรือนธาตุเล็กน้อย นอกจากนี้ทางด้านทิศเหนือและใต้ของปราสาท

ทั้งสามหลังนี้มีสระน้ำโบราณขนาดใหญ่ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวตามแนวทิศตะวันออก/ตะวันตก อยู่ 2 สระ เพื่อใช้เป็นขอบเขตและเป็นปริมาตรในการจำลองสัญลักษณ์ของจักรวาลตามคติทางศาสนาที่นับถือกันในขณะนั้น รูปทรงของปราสาทหลังกลางที่ยังคงเหลือมากกว่าปราสาทด้านข้างนั้นมีผังอยู่กรอบรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีขนาดกว้างยาวประมาณ 5.50 เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีประตูทางเข้าด้านหน้าเพียงประตูเดียว ส่วนประตูที่เหลืออีก 3 ด้านทำเป็นประตูหลอก ฐานของปราสาทหลังกลางก่อด้วยศิลาแลงเดี่ยว ๆ เป็นแบบฐานปัทม์ สำหรับเรือนธาตุก่อด้วยอิฐเรียงขึ้นไปเป็นห้องสี่เหลี่ยม (ครรภคฤหะ) เดิมคงจะประดิษฐานรูปเคารพเอาไว้ภายใน เรือนยอดต้องขึ้นไปพังทลายชำรุดไปมากแล้ว อาจสันนิษฐานถึงเรือนยอดด้านบนได้ว่าคงก่อ อิฐเหลื่อมโดยการเลียนแบบเรือนธาตุส่วนกลาง ที่เรียกว่า “ชั้นเชิงบาตร” ซ้อนกันขึ้นไป ซึ่งยังปรากฏการก่ออิฐเป็นประตูหลอกเหนือห้องเรือนธาตุทางทิศเหนือและใต้อยู่บ้าง และด้านบนสุดคงเป็นยอดทรงคอกบัว ซึ่งในปัจจุบันได้ตกหล่นและจัดแสดงไว้ที่ด้านข้างของปราสาทบิรวาร สำหรับฐานปราสาทบิรวารทั้ง 2 ด้าน ที่ชำรุดพังทลายเหลือเฉพาะส่วนศิลาแลงนั้น มีความแตกต่างกันอยู่บ้างดังนี้

ฐานปราสาทหลังเหนือ มีความกว้าง 4.80 เมตร ยาว 5.20 เมตร พบการก่อบันไดเรียงเป็นทางขึ้นอยู่ 3 ด้าน คือทางทิศตะวันออก ทิศใต้และทิศเหนือ ฐานศิลาแลงปราสาทหลังนี้มีความสูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร ส่วนตัวเรือนธาตุด้านบนพังทลายสูญหายไปหมดแล้ว

ฐานปราสาทหลังใต้ มีความกว้าง 6.40 เมตร ยาว 9.40 เมตร มีความสูงจากพื้นดินประมาณ 50 เซนติเมตร พบการก่อบันไดเรียงเป็นทางขึ้นอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือและทิศตะวันตกสำหรับส่วนเรือนธาตุพังทลายไปแล้วเช่นกัน ชั้นส่วนสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจของพระธาตุคูมที่ปรากฏอยู่ในบริเวณองค์ปราสาท ได้แก่

1. ทับหลัง เหนือกรอบประตูหลอกทางทิศใต้ของปราสาทประธาน แกะจากหินทรายแดงสลักเป็นภาพของเทพยืนอยู่บนหลังสัตว์ เหนือหน้ากาลอยู่ตรงกึ่งกลางของแผ่นทับหลัง หน้ากาลใช้มือทั้งสองหงายรองรับลายก้านขดที่คายออกจากปาก ด้านซ้ายของหน้ากาลสลักเป็นภาพช้างกำลังวิ่งเข้าหาหน้ากาล ด้านบนเหนือหัวช้างมีสัตว์ชนิดหนึ่ง (ม้า หรือสิงห์) ยืนหันหน้าออกไปสู่ด้านปลายของทับหลังสำหรับทางด้านขวาของหน้ากาลสลักเป็นภาพของสิงห์ และช้างทำท่าตกใจกำลังวิ่งออกไปสู่ด้านปลายของทับหลัง ภาพสัตว์เหล่านี้สลักอยู่ท่ามกลางลวดลายก้านขดที่ม้วนขึ้นด้านบนและห้องลงด้านล่าง ได้อย่างงดงาม การสลักภาพลายหน้ากาลที่มักพบเสมอในปราสาทหินของเขมรนั้นส่วนหนึ่งจะมีความหมายถึงการกลืนกินความชั่วร้ายไม่ให้เข้าไปสู่เทวสถาน

2. เสาประดับกรอบประตู เป็นเสาหินทรายแดง 8 เหลี่ยมแกะสลักเป็นวงแหวน ภายในมีลายประจายาม ลายเส้นนูนมีกลีบบัวคว่ำ-หงายตั้งประกบ และเส้นลวด อยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางและที่เสี้ยวของเสา ปัจจุบันมีเสาประดับกรอบประตูอยู่ที่ประตูหลอกทางทิศใต้และทิศเหนือ ซึ่งก็มีสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก

3. ซีนส่วนยอดปราสาททรงดอกบัว พบอยู่หลายชิ้น ปัจจุบันนำมาวางเรียงไว้ที่ด้านหลังและด้านทิศใต้ของปราสาทประธาน เป็นงานแกะจากหินทราย ทำเป็นทรงคล้ายดอกบัวที่มีการสลักลายกลีบบัวอยู่โดยรอบ เข้าใจว่าคงเป็นส่วนเครื่องบนของปราสาทหินที่พระธาตุคุ่มแห่งนี้เมื่อครั้งอดีต

4. เสานางจรัล (เสาเทียน หรือ เสานางเรียง) เป็นเสาหินทรายทรงสี่เหลี่ยม มียอดคล้ายทรงดอกบัวตูม เสานางจรัลนี้โดยปกติจะใช้ปักเป็นแนวอยู่สองข้างของทางเดินเข้าสู่ปราสาทในปัจจุบันได้นำมาปักเอาไว้ที่บริเวณด้านหน้าของประตูปราสาทประธาน

5. ฐานรูปเคารพ (โยนิโถรณะ) พบอยู่หลายชิ้น มีลักษณะคล้ายกัน คือทำจากหินทรายเป็นแท่นหินรูปสี่เหลี่ยม ตัวแท่นสลักเป็นชานปัทม ด้านบนเจาะช่องสำหรับปักรูปเคารพโดยมีการเจาะหินด้านบนให้เป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมที่มีพวยยื่นออกไปด้านหน้าเพื่อประโยชน์สำหรับการประกอบพิธีที่สามารถให้ของเหลวที่ใช้ในการเซ่นบูชาไหลออกไปทางพวยดังกล่าว

พระธาตุนารายณ์เจงเวง ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุนารายณ์เจงเวง ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นศาสนสถานในคติพราหมณ์ฮินดู ตามแบบอย่างลักษณะปราสาทขอมชัดเจน ทั้งนี้เพราะปรากฏภาพสลักมหาเทพองค์สำคัญของฮินดู คือ พระศิวะ พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ และพระอินทร์ จากลักษณะเครื่องแต่งกายบ่งบอกว่า โบราณสถานแห่งนี้อยู่ในศิลปะสมัยบาปวนพุทธศตวรรษที่ 15-16 ลัทธิ “ไศวะนิกาย” คือ ยกย่องนับถือพระศิวะเป็นใหญ่ สภาพของสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุเป็นปราสาทหินทรายขนาดกลาง ฐานก่อด้วยหินศิลาแลง ฐานส่วนบนองค์ธาตุ และส่วนประกอบอื่นๆ ก่อด้วยหินทรายสีชมพูและสีดำนันเหลื่อม สามารถแบ่งศิลปะขอมออกเป็นยุคต่างๆ ได้ 3 ยุค คือ ยุคก่อนพระนคร ยุคกลาง และยุคพระนคร พระธาตุนารายณ์เจงเวงเป็นศิลปะขอมในยุคเมืองพระนคร อันเป็นยุคที่ 3 ในศิลปะสมัยบาปวน พ.ศ.1560-1630 เกิดขึ้นก่อนศิลปะแบบนครวัดซึ่งเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 1650-1720รูปแบบสถาปัตยกรรมพระธาตุนารายณ์เจงเวง มีขนาดเล็ก แต่มีความพอเหมาะสมควรส่วนมีความงดงามสมรูปแบบ มีภาพแกะสลักแบบนูนสูง เป็นรูปเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดูรูปคน รูปสัตว์ ลวดลายพฤกษาดังแต่เรือนธาตุถึงเรือนยอด

ประตูด้านทิศตะวันออก เป็นประตูด้านเดียวที่สามารถเข้าไปในองค์พระธาตุได้ ซึ่งมีทางขึ้นเป็นบันได 7 ขั้น เล็กและแคบแต่มีความชัน ลักษณะแบบนี้เป็นคติความเชื่อของศาสนา

พราหมณ์ฮินดู เพื่อให้คนขึ้นไปบริเวณเรือนธาตุแสดงอาการนอบน้อม เหมือนการคลานเข้าเฝ้าองค์มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่หรือคลานเข้าสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งความเป็นจริงแล้วถ้าไม่เดินขึ้นอย่างระมัดระวังก็อาจพลัดตกลงมาได้ ซึ่งแสดงอิทธิพลของลัทธิเทวราชอย่างชัดเจน

ประตูด้านทิศเหนือเป็นประตูหลักเหมือนอีกสามด้าน แต่มีสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ในศาสนาพราหมณ์ฮินดูอย่างชัดเจน คืองานแกะสลักลอยตัวรูปหัว “มกร” ซึ่งเป็นสัตว์น้ำในป่าหิมพานต์ บางทีเรียกว่า “เหรา” ประดับอยู่ที่ธรณีประตูซึ่งเป็นพาหนะของเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับน้ำ คือ “วรุณเทพ” ประตูด้านนี้จึงปรากฏร่องน้ำเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ภายในตัวปราสาท นั่นคือ พิธีสงวนสิวลึงค์ คือ การนำน้ำนมหรือน้ำหอมรดราลงบนสิวลึงค์ ให้น้ำที่รดนั้นไหลลอดออกมาตามลงน้ำแล้วไหลออกมาตรงปากมกรนี้ แล้วไหลลงสู่บาราย คือสระน้ำต่อไปและเป็นกรรมวิธีการระบายน้ำฝนที่ขังอยู่ภายในให้ไหลออกทางช่องนี้ด้วย ซึ่งอดีตนั้น ภายในองค์พระธาตุคงเป็นสถานที่ประดิษฐานสิวลึงค์และใช้ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวก่อนที่จะมีพระพุทธรูปมาประดิษฐานแทน เพราะปรากฏแท่นหินสี่เหลี่ยมตรงกลางเป็นหลุม (สิวลึงค์) แต่หลังการบูรณะไม่ได้นำเข้าไปประกอบในองค์พระธาตุ คาดว่าถูกเคลื่อนย้ายหรืออาจสูญหายแล้ว เพราะกระจายอยู่ในกลุ่มหินไม่สามารถนำขึ้นประกอบได้

นอกจากนี้ ตัวองค์พระธาตุยังแสดงเรื่องราว รูปแบบสถาปัตยกรรม กรรมวิธีการก่อสร้าง การจำหลัก แกะสลักหินเป็นภาพต่าง ๆ ซึ่งปรากฏบนหน้าบัน ทับหลัง บรรดาสดลายและภาพจำหลักเหล่านี้ สามารถเล่าเรื่องราวความเป็นมาของงานสถาปัตยกรรมขอมได้อย่างเป็นระบบ เช่น บอกยุคสมัยของศิลปะ ยุคสมัยของขอม สกุลช่างเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องราวของเทพเจ้าองค์ต่างๆ ที่ปรากฏบนปราสาทหลังนี้ ถูกบันทึกลงบนแผ่นหินที่มีความแข็งแรง จึงสามารถตั้งตระหง่านประกาศความยิ่งใหญ่ของผู้ดำเนินการสร้าง และความยิ่งใหญ่ขององค์มหาเทพที่ผู้สร้างให้ความเคารพนับถือหรือบูชาสักการะ อันแสดงอิทธิพลของความเชื่อที่ผู้คนมีต่อลัทธิศาสนาเมื่อครั้งอดีต

พระธาตุภูเพ็ก ตั้งอยู่บนยอดเขาภูเพ็ก บ้านภูเพ็ก ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร สภาพโดยทั่วไปของภูเพ็กนั้น เป็นยอดเขาในกลุ่มของเทือกเขาภูพาน มีความสูงประมาณ 522 เมตร จากเส้นระดับน้ำทะเลปานกลาง และเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยเล็ก ๆ ซึ่งจะไหลไปรวมกันใน อ่างเก็บน้ำภูเพ็ก ที่อยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตรทางทิศเหนือ ในปัจจุบันมีพระภิกษุสงฆ์มาใช้สถานที่บริเวณเชิงเขาเป็นที่ปฏิบัติธรรมและมีการสร้างกุฏิสงฆ์ และอาคารต่างๆ บนยอดเขาใกล้เคียงกับโบราณสถาน ด้วยการเดินทางเข้าสู่ปราสาทหินแห่งจุดประสงค์ของการสร้างปราสาทแห่งนี้ได้แก่

1. แท่งหินรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้างยาวด้านละ 5 เซนติเมตร สูง 48 เซนติเมตร ด้านบนเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสลึก กว้างด้านละ 22 เซนติเมตร อยู่ตรงกลาง และมีช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก (75 เซนติเมตร) เจาะเรียงเป็นแนวรอบช่องสี่เหลี่ยมตรงกลางด้านละ 5 ช่อง โบราณวัตถุชิ้นนี้ เมื่อพิจารณาจากการเจาะช่องดังกล่าว ชวนให้นึกถึงการบรรจุแผ่นฤกษ์เพิ่มความ เป็นสิริมงคลก่อนการก่อสร้างอาคาร หรือกระทำมงคลพิธีต่าง ๆ ซึ่งเราก็เคยได้พบการฝังแผ่นฤกษ์ ตามกรุของศาสนสถานหลาย ๆ แห่ง นอกจากนี้แผ่นหินที่เจาะช่องเป็นรูปหลุมเรียงกันเหล่านี้อาจมี ความหมายถึงการจำลองจักรวาลหรือที่ประทับของเทพเจ้า โดยบรรจุวัตถุที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ของ เทพผู้ยิ่งใหญ่ และรูปย่อของจักรวาลที่แทนด้วยวัตถุต่าง ๆ กันลงไปตามช่อง เพื่อให้ได้ความหมาย อันแสดงว่าสิ่งที่อยู่ ณ ตำแหน่งตรงกลางของแท่งหินนี้เป็นสิ่งอันเป็นมงคลสูงสุดของจักรวาล

2. ศิวลึงค์ (ชำรุด) หลักเป็นหินทราย มีฐานล่างรูปสี่เหลี่ยม กว้าง 45 เซนติเมตร ส่วนบนชำรุดหักหายไป แต่สันนิษฐานได้ว่าคงมีทรงโค้งมน สูง (เท่าที่เหลือ) 1.30 เมตร แท่งหินนี้ น่าจะสลักเป็น 3 ส่วน ส่วนล่างทำเป็นทรงสี่เหลี่ยม ส่วนกลางสลักเป็นทรง 8 เหลี่ยม และส่วนยอด (หัก) ทำเป็นทรงโค้งมน ศิวลึงค์ที่มีการแบ่งเป็น 3 ส่วนลักษณะนี้ เรียกกันว่า แบบประเพณีนิยม โดยถือเป็นรูปเคารพสูงสุดของศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นการรวมเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ 3 องค์เข้าด้วยกัน (ตรีมูรติ) อันได้แก่ ส่วนบนโค้งมน เรียกว่า “รุทรภาค” หมายถึง พระศิวะ (อิศวร) ส่วนกลางทรง แปดเหลี่ยม เรียกว่า “พรหมภาค” หมายถึง พระพรหมส่วนล่างทรงสี่เหลี่ยม เรียกว่า “วิษณุภาค” หมายถึง พระวิษณุ (นารายณ์)

รูปแบบศิลปะและอายุสมัย การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะของปราสาท หินญีเพ็ก ค่อนข้างเป็นการยากที่จะกำหนดอายุ เนื่องจากเราไม่พบทั้งศิลาจารึก ตลอดจนการสลัก ลวดลายที่พอจะนำไปศึกษาถึงอายุสมัยโดยการเปรียบเทียบได้เลย การศึกษาจึงสามารถกระทำ ได้แค่การเทียบเคียงแผนผังและรูปทรงของโบราณสถานเท่านั้น ซึ่งก็ค่อนข้างลำบากเช่นกัน เนื่องจาก เทวสถานแห่งนี้ยังสร้างไม่เสร็จ แต่อาจให้ข้อสังเกตได้ว่า การสร้างศาสนสถานบนภูเขาโดยใช้ แผนผังการเข้าสู่เทวสถานที่ขึ้นมาจากเชิงเขาเพื่อเข้าสู่ตัวปราสาทที่อยู่ด้านบนเช่นนี้ น่าจะเป็น ลักษณะเช่นเดียวกับเทวสถานสำคัญอีกหลายแห่ง เช่น ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเขา พระวิหาร กล่าวคือเป็นเทวสถานที่ใช้แก่เป็นหลัก ซึ่งเป็นที่นิยมกันตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา นอกจากนี้ยังอาจเทียบเคียงรูปทรงโดยรวมของพระธาตุญีเพ็ก ได้กับประสาทหินพิมาย ปราสาทเขาพนมรุ้ง ได้ในระดับหนึ่ง และเมื่อพิจารณาถึงประสาทหินที่อยู่พื้นที่ใกล้เคียง เช่น พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุคุ่ม ปราสาทองค์ในพระธาตุเชิงชุม เป็นต้น ก็พบว่ามีอายุอยู่ในราว พุทธศตวรรษที่ 16-17 ทั้งสิ้น จึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า พระธาตุญีเพ็กแห่งนี้เป็นงาน

สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ในศิลปะเขมรแบบบาปวน - นครวัด เช่นเดียวกัน และน่าจะมีการตั้งใจสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นสำคัญ

กู๊พันนา (ปราสาทบ้านพันนา) ตั้งอยู่ในเขตของวัดกู๊แก้ววราราม บ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร สภาพโดยทั่วไปของกู๊พันนาเป็นลักษณะของเนินดินอยู่กลางพื้นที่เกษตรกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของปราสาทบ้านพันนา ประกอบด้วย ปราสาทประธานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านนอกมีกำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบอยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางด้านหน้ามีประตูซุ้ม (โคปุระ) อยู่ 1 ประตู ส่วนทางมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งอยู่ 1 สระ ปราสาทประธาน ปัจจุบันคงเหลือเฉพาะฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลง โผล่สูงจากพื้นดินประมาณ 1-2 เมตร เท่านั้น ทางด้านหน้าขององค์ประสาท มีแท่งหินทรายที่เข้าใจว่าเป็นชิ้นส่วนของธรณีประตู ตั้งปักอยู่ 1 ชิ้น มีความกว้าง 60 เซนติเมตร และสูงจากพื้น 50 เซนติเมตร นอกจากนี้ทางด้านหน้าของปราสาทประธาน ได้มีการนำเอาก้อนแลงมาเรียงต่อกันทั้งสองข้างของแนวปราสาทไปจนจรดกับประตูซุ้มด้านหน้า คล้ายทางเดินเชื่อมต่อกัน ซึ่งเข้าใจว่าอาจเป็นการนำมาเรียงเพิ่มเติมขึ้นในชั้นหลังกำแพงแก้วและประตูซุ้ม (โคปุระ) กำแพงแก้วที่ล้อมรอบอาณาบริเวณของปราสาทประธานนั้นอยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามี โดยใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุในการก่อสร้างรูปทรงของกำแพงแก้วจะก่อเป็นกำแพงตั้งตรงปลายด้านบนทำเป็นคล้ายทรงพุ่ม ที่ส่วนยอดสุดสลักเป็นร่องยาวตลอดทั้งแนวกำแพงเพื่อให้เลื้อยแผ่นทับหลังทรงสี่เหลี่ยมมาเสียบวางด้านบนได้ประตูซุ้ม (โคปุระ) หรือ ช่องประตูทางเข้า มีอยู่เฉพาะทางด้านหน้า (ทิศตะวันออก) เพียงด้านเดียว ซึ่งเป็นการบังคับให้สามารถเข้าออกเฉพาะทางด้านทิศตะวันออกเท่านั้น โคปุระนี้มีแผนผังเป็นรูปกากบาทกล่าวคือมีห้องกลาง 1 ห้อง และมีห้องมุขยื่นออกไปทุกทิศ โดยมุขทิศตะวันออก/ตะวันตก สามารถทะลุผ่านห้องกลางเพื่อใช้เป็นทางเข้า/ออกได้ ส่วนมุขด้านทิศเหนือ/ใต้ สามารถเข้าไปได้เฉพาะจากห้องกลางเท่านั้น ในปัจจุบันส่วนของโคปุระนี้ถือว่ายังมีสภาพดีกว่าโครงสร้างของปราสาทในส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด การก่อเครื่องบนของหลังคาโคปุระ จะใช้วิธีเหลื่อมหินเข้าหากันทีละน้อยจนไปบรรจบกันด้านบน สำหรับกรอบประตู/ทับหลังก็ใช้ก้อนศิลาแลงที่มีขนาดยาวมารับน้ำหนักซึ่งปัจจุบันมีรอยร้าวอยู่หลายจุดแล้วโคปุระนี้มีขนาดกว้างประมาณ 8.90 เมตร สระน้ำโบราณ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างยาว 12x16 เมตร โดยตั้งอยู่ทางมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธานก่อด้วยศิลาแลงเป็นชั้นบันไดมีแนวเอนเฉียงราว 15 องศา เป็นอย่างน้อย สามารถเดินลงไปได้ถึงระดับน้ำหรือถึงก้นสระ รูปแบบของอาคารในลักษณะดังกล่าวที่ประกอบด้วย ปราสาทประธานขนาดใหญ่โตสร้างด้วยศิลาแลง และกำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีโคปุระทางด้านทิศตะวันออก (ด้านหน้า) เพียงด้านเดียว และที่มุมด้านนอก มีสระน้ำ 1-2 สระกรูขอบด้วย

ศิลาแลงเช่นนี้ เราได้พบกันอยู่เป็นจำนวนมากทั้งในเขตภาคอีสานของไทยและดินแดนเขมร อาคารลักษณะนี้เชื่อกันว่าเป็นศาสนสถานประจำ “อโรคยศาล” (โรงพยาบาล) โดยปราสาทหินหลายแห่งที่มีลักษณะดังกล่าว ได้ ค้นพบศิลาจารึกที่บ่งบอกว่าเป็น “อโรคยศาล” และบางแห่งก็ได้พบรูปพระโพธิสัตว์ไภษัชคุรุไวฑูรย์ ประภาผู้เป็นประธานแห่งความไม่มีโรคอีกด้วย จึงมีความเป็นไปได้ว่าปราสาทบ้านพันนาก็น่าจะเป็นอโรคยศาลแห่งหนึ่งเช่นกัน อย่างไรก็ตามในบรรดาอโรคยศาลที่พบกันทั่วไปมักมีอาคารขนาดเล็กที่เรียกว่า “บรรณาลัย” อยู่ที่มีมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ภายในเขตกำแพงแก้วด้วย ปราสาทหินหลังนี้ คงสร้างขึ้นในศิลปะแบบขอมราวพุทธศตวรรษที่ 18 เพื่อใช้เป็นศาสนสถานประจำอโรคยศาล

1.4 ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร มีความพึงพอใจโดยรวม และรายด้านทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลางโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยรายด้านจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านราคาสินค้าและบริการ และด้านการประชาสัมพันธ์

1.5 แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแผนนำเสนอโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร พบว่า กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในภาครัฐผู้นำชุมชนและนักท่องเที่ยวได้เสนอแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแผนนำเสนอโบราณสถานศิลปะขอม ในจังหวัดสกลนคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏ ดังนี้

1.5.1 ด้านแหล่งท่องเที่ยว ควรจัดงบประมาณบำรุงรักษา ปรับปรุงภูมิทัศน์ โดยรอบโบราณสถานการบริการรถโดยสารประจำทาง แผนที่แหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจน สภาพของพื้นผิวจราจรไม่ขรุขระ ป้ายบอกทางที่ชัดเจน

1.5.2 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ควรมีสถานที่ให้นักท่องเที่ยวได้นั่งพักผ่อน มีมัคคุเทศก์น้อยประจำโบราณสถานเพื่อให้มีบทบาทในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนะนำแหล่งท่องเที่ยว ควรจัดให้มีศูนย์บริการการท่องเที่ยวประจำจังหวัด ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร และควรมีการแสดงวัฒนธรรมขอม

1.5.3 ด้านการประชาสัมพันธ์ ควรจัดทำแผนที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัดให้เป็นเส้นทางธรรมะและโบราณสถานศิลปะขอมเชื่อมต่อจังหวัดใกล้เคียง จัดโครงการธรรมะสัญจรโดยให้ประชาชนเลือกแหล่งโบราณสถานจัดให้มีคู่มือการนำเที่ยว แผ่นพับ ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร

1.5.4 ด้านราคาสินค้าและบริการ ควรจัดให้มีสถานที่จำหน่ายของที่ระลึกราคาสินค้าที่พัก ร้านอาหาร ควรจัดราคาให้เหมาะสม

2. อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร สามารถอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

2.1 บริบทของโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร พบว่า โบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนครทั้ง 5 แห่ง เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมประเพณี ที่มนุษย์ในอดีตได้รังสรรค์ขึ้นบนพื้นฐานแห่งความเชื่อความศรัทธาเป็นศาสนสถานเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา สร้างด้วย อิฐหรือหิน ตัวปราสาทมีปริมาตรหน้าทับ ยอดสูงทรงสี่เหลี่ยม ปรากฏองค์เดียว หรือปราสาทหลายองค์มีกำแพงหรือคูน้ำล้อมรอบ ซึ่ง ปัญญา เทพสิงห์ (2548) ได้ศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมขอมโบราณ มีปริมาตรหน้าทับ ยอดสูงทรงสี่เหลี่ยมอาจสร้างด้วย อิฐ หินทราย หรือศิลาแลง ขีดยึดสัดส่วนและระเบียบอย่างเคร่งครัด มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอินเดียได้ ซึ่งได้รับผลพร้อมการเผยแพร่ศาสนาจากอินเดีย แต่โครงสร้างเหล่านี้สะท้อนการเลียนแบบเครื่องไม้ซึ่งมีมาก่อนศาสนสถานแต่ละแห่ง อาจมีปราสาทองค์เดียว หรือหมู่ปราสาทหลายองค์บางครั้งสร้างกำแพงหรือคูน้ำล้อมรอบ การจัดวางผังสะท้อนถึงแนวคิดเรื่องแผนภูมิจักรวาลและการยกย่องอำนาจเทพเจ้า นอกจากนี้ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2543) ได้ศึกษาศาสนสถานในศิลปะขอมสร้างในศาสนาฮินดูส่วนใหญ่ บางสมัยสร้าง ในศิลปะแบบบาฮัน สืบเนื่องจากศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาและลัทธิใดก็ได้จาก รูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ให้ดูได้จาก ภาพเล่าเรื่องบนทับหลังที่ด้านหน้าของห้องครรภคฤหะ ปราสาทที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น 2 ลัทธิได้แก่ “ไศวนิกาย”คือ การบูชาพระอิศวรหรือ พระศิวะเป็นใหญ่ และ“ไวษณพนิกาย”คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิष्ณูเป็นใหญ่

2.2 ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร มีความพึงพอใจ โดยรวมอยู่ในระดับ ปานกลางซึ่งผลการวิจัยในครั้งนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดการสร้าง ความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวของ วรณา วงษ์วานิช (2539) สรุปได้ว่า

2.2.1 นักท่องเที่ยวถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งจะต้องประกอบด้วย ลักษณะของการกระจายรายได้ กิจกรรมต่าง ๆ ของนักท่องเที่ยว ฤดูกาลท่องเที่ยว ทักษะคตินักท่องเที่ยว

2.2.2 สินค้าท่องเที่ยวหรือสถานที่ท่องเที่ยว เป็นสินค้าที่รวบรวมเอาสินค้าและบริการหลายประการทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมไว้ด้วยกัน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี อหิชาลัยไมตรี สาธารณูปโภค เป็นต้น

2.2.3 การคมนาคมขนส่ง การคมนาคมขนส่งการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ และธุรกิจการท่องเที่ยวสามารถดำเนินต่อไปได้ ซึ่งในการจัดการคมนาคมขนส่งต้องพิจารณาจากรูปแบบของการคมนาคมขนส่ง การคมนาคมขนส่งสู่แหล่งท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่งในแหล่งท่องเที่ยว แบบแผนการเดินทางของนักท่องเที่ยว บริเวณหรือสถานที่ให้บริการแก่ผู้โดยสาร

2.2.4 ข้อมูลข่าวสารและบริการ ข้อมูลข่าวสารเป็นเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว แผ่นพับ แผนที่ และเอกสารแนะนำต่าง ๆ ส่วนการบริการเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยการบริการในด้านที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว อาหารและเครื่องดื่ม ของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง บริการด้านสถานที่จอดรถ บริการด้านสถานที่ และอุปกรณ์สำหรับออกกำลังกายและนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชีระ ชีวะเกรียงไกร (2551) ได้ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก สกลนคร นครพนม มุกดาหาร และกาฬสินธุ์ พบว่านักท่องเที่ยวมีปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก โดยรวม อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏดังนี้

1) ด้านสินค้าและบริการที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก ทั้งภาพรวม และรายข้อทุกข้อ อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย 3 อันดับแรกได้แก่ มีธรรมชาติที่สวยงาม มีร้านจำหน่ายของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมืองที่หลากหลาย และมีสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พักแรมสะดวก ร้านอาหาร ห้องน้ำสะอาด สถานที่จอดรถปลอดภัย

2) ด้านราคาที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก ทั้งภาพรวม และรายข้อทุกข้อ อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย ได้แก่ ราคาสินค้า/ของที่ระลึกมีความเหมาะสม ที่พักแรมมีราคาให้เลือกหลายระดับราคา และมีธุรกิจบริการให้เลือกหลายระดับราคา

3) ด้านสถานที่/ทำเลที่ตั้งที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 3 ข้อ โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ มีบรรยากาศร่มรื่น มีป้ายบอกเส้นทางชัดเจน และสถานที่จอดรถเพียงพอและมีความปลอดภัย และอยู่ในระดับปานกลาง 2 ข้อ

4) ด้านการส่งเสริมการตลาดที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 2 ข้อ คือ มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และมีการจัดงานเทศกาลต่าง ๆ เสมอ และอยู่ในระดับปานกลาง 2 ข้อ

5) ด้านบุคลากรที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก ทั้งภาพรวมและรายข้อทุกข้อ อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย ได้แก่ เจ้าหน้าที่ให้บริการด้วยความสุภาพอ่อนน้อม ยิ้มแย้ม แจ่มใส เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้และแนะนำเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว และเจ้าหน้าที่ให้บริการรวดเร็ว ถูกต้อง

6) ด้านกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุก อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 1 ข้อ คือ มีมาตรการรักษาความปลอดภัยอย่างเพียงพอ และอยู่ในระดับปานกลาง 1 ข้อ

7) ด้านลักษณะทางกายภาพที่มีความสำคัญต่อการมาแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มสนุกอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก 3 ข้อ โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของข้อจากมากไปน้อย ได้แก่ ลักษณะธรรมชาติสวยงาม สถานที่ที่มีความเป็นระเบียบ สวยงาม และป้ายสื่อความหมายและป้ายบอกเส้นทางมีความชัดเจน และอยู่ในระดับปานกลาง 1 ข้อ

2.3 แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร มีความพึงพอใจ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งผลการวิจัยในครั้งนี้มีความสอดคล้องกับสันติ ชูดิษฐา (2537) ได้กล่าวถึง การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือ การพัฒนาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่มีความเหมาะสม มีศักยภาพให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีปัจจัยที่ต้องคำนึงถึงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือ 1 การชักจูงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นเพิ่มจำนวนขึ้น 2 การปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ให้สามารถรองรับ และให้บริการตอบสนองความต้องการแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างพอเพียง และจากแนวคิดของ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นแนวคิดมุ่งดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในการปรับปรุงและเสริมตกแต่งแหล่งท่องเที่ยวจากสภาพเดิมไปสู่สภาพใหม่ที่ดีขึ้นเหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและในขณะเดียวกันก็ต้องอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พจนา ชัชวาล (2551) ได้ศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากประชากร 3 กลุ่ม คือ ผู้นำกลุ่ม ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้รู้ซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการ หัวหน้าส่วนราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้บริหารโรงเรียน ปราชญ์ชาวบ้านและเจ้าอาวาส ผู้สังเกตการณ์ซึ่งได้จ้กนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการ โดยการดำเนินการของชุมชน ได้มีขั้นตอนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไว้ 3 ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ เป็นการเตรียมข้อมูลเบื้องต้น แนะนำแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ ให้ข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งท่องเที่ยวหรืออาสาสมัครนำเที่ยวในเขตบริการ ขั้นดำเนินการมีการทำความสะอาด จัด ปรับตกแต่ง บำรุงรักษา ซึ่งมอบหมายให้บุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบ บุคลากรในสถานศึกษา ชุมชนให้การสนับสนุน และขั้นสรุปผลการดำเนินงาน มีการร่วมประชุม ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับ ชุมชนเพื่อวางแผน

ทางการดำเนินงานร่วมกัน และ สอดคล้องกับงานวิจัยของ จีรวดี จันทะวงษา (2543) ทำการวิจัย เรื่อง พระธาตุภูเพ็ก : แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว วัตถุประสงค์ทางการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม และการศึกษาอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของโบราณสถาน โดยมี เป้าหมายที่สำคัญคือการรักษาค้นคว้าทางวัฒนธรรมโบราณคดี และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทาง โบราณสถานของจังหวัดสกลนครและได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อสร้างความสวยงามแก้ปัญหามลพิษในด้านการรักษา ภูมิพระ ศาลาไม่ได้รับการดูแล สุขา เสื่อมโทรม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ เกษสุดา ขวงาม (2543) ทำการวิจัยเรื่องพระธาตุกุม แนวทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมพระธาตุกุม การดูแลปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยการจัดสภาพแวดล้อมโดยการ จัดสภาพภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อเสริมสร้างความสวยงาม และสร้างความดึงดูดใจของผู้ที่พบเห็น หรือนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ให้เกิด ความประทับใจและเพื่อส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนครให้เป็นที่ รู้จักของคนทั่วไป

3. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนา พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: แผนนำเสนอ โบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร พบว่า โบราณสถานศิลปะขอมในจังหวัดสกลนคร สามารถที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้แต่ทั้งนี้ยังมีจุดที่ควรปรับปรุงบางประเด็นเพื่อให้ดึงดูด นักท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น ดังนี้

1) จากการศึกษาริบททั่วไปของโบราณสถานศิลปะขอมทั้ง 5 แห่ง พบว่า สิ่งที่จะ สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวได้นั้น คือโบราณสถานศิลปะขอมทั้ง 5 แห่ง เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ภูมิ ปัญญา และวัฒนธรรมประเพณี ที่มนุษย์ในอดีตได้รังสรรค์ขึ้นบนพื้นฐานแห่งความเชื่อความ ศรัทธาเป็นศาสนสถานเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ตัวปราสาทมี ปริมาตรหนาที่บ ยอดสูงทรงสี่เหลี่ยม มีปราสาทองค์เดียว หรือปราสาทหลายองค์มีกำแพงหรือคูน้ำ ล้อมรอบ และรูปแบบสถาปัตยกรรม มีปริมาตรหนาที่บ ยอดสูงทรงสี่เหลี่ยมสร้างด้วย อิฐ หินทราย หรือศิลาแลง ยึดถือสัดส่วนและระเบียบอย่างเคร่งครัด การจัดวางผังสะท้อนถึงแนวคิดเรื่องแผนภูมิ จักรวาลและการยกย่องอำนาจเทพเจ้า สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้

2) โบราณสถานทั้ง 5 แห่งยังขาดบุคลากรทางด้านการท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์ที่มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น การบริหารจัดการในแหล่งโบราณสถาน เช่นการปรับภูมิทัศน์ หรือการอนุรักษ์ สิ่งอำนวยความสะดวกยังมีไม่เพียงพอ ขาดการประชาสัมพันธ์ และงบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลาง นอกจากนี้สภาพภูมิอากาศในการเดินทาง ที่มีสภาพร้อนและแห้งแล้งรวมถึงความสูงของที่ตั้งโบราณสถานบางแห่งเป็นอุปสรรคต่อการขึ้นไปกราบไหว้สักการะ

4. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

4.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโบราณสถานศิลปะขอมและโบราณสถานแบบล้านช้างเพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโบราณสถานต่อไปในอนาคต

4.2 ควรให้หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมมีส่วนร่วมในการประเมินศักยภาพของโบราณสถานพร้อมทั้งมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร